

УДК: 347.74(497.11)

CERIF: S 130, S 144

ТИП РАДА: ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

DOI: 10.55836/PiP_23305A

др *Кашарина* ЈОВИЧИЋ*

виши научни сарадник Института за упоредно право у Београду,
Србија

ОСНОВИ ПРЕСТАНКА ТРГОВИНСКИХ УГОВОРА У СРПСКОМ ПРАВУ**

Сажетак

Предмет рада су основи престанка трговинских уговора по правилима Закона о облигационим односима. Полазећи од чињенице да су трговински уговори двострано-обавезујући, они престиају у складу са посебним правилима Закона за те уговоре која обухваћају: исцупење свих уговорних обавеза онако како је предвиђено, раскид уговора збои неццупења, немоцупности исцупења и судски раскид уговора збои цпромењених околности. У раду се разматра и ситуација када се изврши ацсолуцино нишцпав уговор, односно релативно нишцпав уговор који није конвалидирао, зацио шци се цу цосцпављају исца цишцања као код престиања уговора. Коначно, цполазећи од ццоца да је уговор један од цвора облигација, за цихов престиањак значајна су и оцшца цправила Закона о престиању обавеза независно од цвора циховоц настиања која,

* Електронска адреса аутора: k.jovicic@iur.rs. ORCID: 0000-0001-9803-5292

** Рад је настао као резултат научноистраживачког рада Института за упоредно право који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години (евиденциони број: 451-03-47/2023-01/200049 од 3. 2. 2023).

по одређеним околностима, моју довести и до пресјанка уговора. То су: ојказ, комјензација, ојросиј дуја, новација, сједињење, као и смрји предузејника, односно пресјанак привредној субјектиа код уговора који су закључени *intuitu personae*. Анализа свакој основа пресјанка уговора и дејсјава која услед тоја насјујају би моја бији предмет јосебној научној рада и у домаћој лијератури се они редовно обрађују на тај начин. У овом раду се ово ијијање излаже на заокружен и целовији начин, шјо може дојринети предујређењу сјорних сјиуација у извршењу уговора, односно јравилној јримени јрава у јосјујуку њиховој решавања.

Кључне речи: Раскид уговора. – Немојћности исјуњења уговора. – Нишјави уговори. – Ресјујуција. – Накнада шјетје.

І Увод

Уговор се квалификује као трговински на основу тога што их међусобно закључују трговци ради обављања привредне делатности за коју су регистровани. Да би остварио очекивани профит од тих послова, сваки трговац као уговорна страна мора да пружи другој нешто заузврат, па се трговински уговори редовно закључују као двострано-обавезујући.¹ Уговори по редовном току ствари престају испуњењем, а двострано-обавезујући када обе уговорне стране испуне све преузете обавезе онако како је предвиђено. Ако оне накнадно увиде да им не одговара уговор који су закључиле, могу се споразумети да га раскину. У оба случаја престанка уговора (испуњењем и споразумним раскидом)

1 Лица која се уговорно обавезују то чине зато што верују да на тај начин могу да остваре неке циљеве. Разлог, односно побуда због које неко закључује уговор представља каузу или основ уговора. Кауза као услов пуноважности уговора је утемељена у француском Грађанском законнику из 1804. године (чл. 1108) и под његовим утицајем је прихваћена и у нашем ЗОО (чл. 51). О доктрини каузе вид. Henri Capitant, *De la cause des obligations (Contrats, Engagements unilatéraux, Legs)*, Troisième Édition, Paris, 1927, 195–259. Вид. и Јожеф Салма, „Кауза облигационих уговора“, *Зборник радова Правној факултетиа у Новом Саду* бр. 2/2006, 178 и даље. У англосаксонским правима кауза није позната, већ се основ обавезивања схвата као корист за обећаоца или уштрб за другу страну, или као цена за обећање извршења уговорне обавезе. О доктрини *consideration* вид. Миодраг Орлић, „Consideration и опозивост понуде“, *Анали Правној факултетиа у Београду*, бр. 1–3/1991, 235–237. О доктрини каузе и доктрини *consideration* вид: Reinhard Zimmermann, *The law of Obligations: Roman Foundations of Civilian Tradition*, Oxford, 1996, 549–559; Basil Markesinis, „Cause and Consideration: A Study in Parallel“, *Cambridge Law Journal*, Vol. 37, Nr. 1/1978, 55 и даље. За додатну литературу вид. Атила Дудаш, „Преглед релевантне литературе о основу (циљу) уговорне обавезе у европско-континенталном (*causa*) и англосаксонском праву (*consideration*)“, *Зборник радова Правној факултетиа у Новом Саду*, бр. 3/2009, 411–438.

гаси се облигационо-правни однос између уговорних страна тако да оне након тога више нису у дужничко-поверилачком односу на основу закљученог уговора, нити поводом тог уговора.

Пуноважни уговор који се не испуни како је предвиђено престаје најчешће тако што га савесна уговорна страна раскине једностраном изјавом воље. Ако је уговорну обавезу постало немогуће испунити и под условом да за то није одговорна ни једна уговорна страна, уговор се раскида по сили закона. Раскид се може остварити и на основу одлуке суда по тужби дужника који то тражи позивајући се на институт промењених околности.

Уговор који није пуноважно закључен не производи правна дејства, али је могуће да буде извршен и да се накнадно, у судском поступку, утврди да није пуноважан. Одлука суда којом се то утврђује је декларативна, али суд може истом пресудом да одлучи и о судбини дужничко-поверилачког односа који је настао испуњењем таквог уговора између лица која су га закључила. Иако је тај облигациони однос, на први поглед, произашао на основу неоснованог обогаћења, он се не решава по правилима која регулишу тај извор облигација већ применом посебних правила Закона о облигационим односима² којима се уређује питање ништавих уговора и последице ништавости, која имају приоритет у примени на основу правила *lex specialis derogat legi generali*.³

Уговорне обавезе могу престати и по другим основима за престанак облигација који нису специфични за двострано-обавезујуће уговоре, већ се примењују на све облигације независно од извора њиховог настанка. То су: компензација, новација, опрост дуга, смрт односно престанак дужника, као и сједињење дужника и повериоца у истом лицу. Када по неком од ових основа престане уговорна обавеза тада, под одређеним околностима, истовремено престаје и уговор на основу кога је она настала.

Престанак уговора производи дејства која се, у начелу, свODE на две могућности: прва је да иза уговора настаје правни вакум јер стране уговорнице више нису у облигационо-правном односу, а друга је да се

2 Закон о облигационим односима – ЗОО, *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 и 57/89, *Службени лист СРЈ*, бр. 31/93, *Службени гласник РС*, бр. 18/20. Поред тога, за питање престанка уговора о међународној продаји робе примењује се и Конвенција уједињених нација о уговорима о међународној продаји робе која је ратификована Законом о ратификацији конвенције Уједињених нација о уговорима о међународној продаји робе, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 10–1/1984 (даље у фуснотама: Бечка конвенција).

3 Ова посебна правила су систематизована у оквиру Главе II под насловом: „Настанак обавеза“ Одсек 4 „Неважност уговора“, чл. 103–117 ЗОО, који је подељен у две целине: I „Ништави уговори“ (чл. 103–110 ЗОО) и II „Рушљиви уговори“ (чл. 111–117 ЗОО).

облигационо-правни однос између њих не гаси након престанка уговора било зато што их и даље обавезују неке уговорне одредбе, било зато што уместо њих настају нове обавезе. Шта ће бити у конкретном случају зависи од начина на који је уговор престао, односно од специфичних околности тог случаја.

II Основи престанка уговора

1. Испуњење уговора

Уговори се закључују да би били испуњени, па је уредно извршење свих уговорених обавеза очекиван и редован начин његовог престанка.⁴ Некада дужник приликом извршења обавезе одступи од уговорених правила, али друга страна то прихвати. И у том случају уговор престаје испуњењем јер је извршен у складу са договором о измени уговорних обавеза.⁵

Могуће је, међутим, да се уговорне стране договоре да пуноважно закључени уговор раскину.⁶ Да ли ће након престанка уговора по том основу престати и облигационо-правни однос између њих зависи од тога да ли су уговором о раскиду предвиђена посебна дејства престанка уговора. Ако су та дејства предвиђена онда ће она и наступити, подразумева се под условом да не пробијају границе слободе уговарања.

2. Раскид уговора

Ако је дужник повредио уговор, а околности случаја су такве да су испуњени законом прописани услови за раскид уговора, онда савесни поверилац стиче право да једностраном изјавом воље раскине уговор због неиспуњења.⁷ У интересу очувања што већег броја уговора на снази и омогућавања њиховог извршења ово право поверилац може стећи само за најтеже повреде уговора.⁸ Међутим, то само по себи није

4 ЗОО, чл. 296–320.

5 Катарина Јовичић, „Одређење појма неизвршења уговора с освртом на неизвршење уговора о продаји робе“, *Сѝрани љрави живоиѝ*, бр. 1/2014, 70 и даље.

6 Полазећи од тога да је уговор сагласност воља два или више лица којом се постиже неко правно дјество, на исти начин а у складу са начелом слободе уговорања стране уговорнице могу да се споразумеју и да пуноважно закључени уговор раскину у било ком тренутку.

7 Право повериоца да захтева раскид двостраног уговора због неиспуњења установљено је у чл. 124 ЗОО.

8 Катарина Јовичић, „Услови под којима поверилац стиче право да раскине уговор због неиспуњења и ограничења за употребу тог права“, *Сѝрани љрави живоиѝ*, бр. 1/2015, 144–145, 149–151.

довољно да би се спречиле могуће злоупотребе од стране повериоца који би желео да се ослободи уговора који је за њега у међувремену постао неисплатив, па се већ стечено право на раскид уговора додатно ограничава. У српском праву је с тим у вези прописано да поверилац губи право да једностраном изјавом раскине уговор ако није у стању да врати другој страни оно што је од ње примио на име испуњења;⁹ да делимично извршење није основ за раскид целог уговора осим изузетно, под условом да се делимичним испуњењем не може остварити сврха уговора за повериоца;¹⁰ да је право на једнострани раскид уговора због неиспуњења временски ограничено како би га поверилац користио без непотребног одуговлачења.¹¹

Раскидом уговора због неиспуњења стране уговорнице се ослобађају од обавезе да изврше преостале уговорне обавезе зато што је уговор, као правни основ тих обавеза, престао. Ако су у међувремену (пре него што је уговор раскинут) већ нешто испуниле, онда је свака страна дужна да врати другој све што је од ње примила на име извршења уговора. На основу овог правила се испољава ретроактивно дејство раскида уговора (*ex tunc*). Међутим, ретроактивно дејство раскида има ограничени домашај на уговоре којима се заснива трајни дуговински однос између уговорних страна зато што се раскид таквог уговора у односу на већ примљене испоруке допушта само изузетно, под законом предвиђеним условима. Због тога је за ове уговоре правило да раскид делује за убудуће (*ex nunc*). Поред тога, раскид уговора не утиче на неке уговорне одредбе, које производе правно дејство и после раскида. То се, по правилу, односи на договоре о решавању спорова који

9 Чл. 132 ст. 2 ЗОО као и чл. 495 ЗОО који регулише питање губитка права да се раскине уговор о продаји због недостатака ствари када је купцу немогуће да врати ствар, које се правило примењује на одговорност за материјалне и правне недостатке испуњења и на друге двостране уговоре на основу правила чл. 121 ст. 3 ЗОО. Реституција је по правилу натурална осим када то није могуће, на пример код раскида уговора о пружању услуга или уговора који су у основи уговори о налогу онда то није разлог због кога се раскид уговора не може остварити. Према неподељеним мишљењима у домаћој правној литератури тада треба применити новчану реституцију. Вид. Слободан Перовић, „Коментар члана 132“, *Коментар Закона о облигационим односима* (ред. Слободан Перовић), Београд, 1995, 258–259; Љубиша Милошевић, „Коментар члана 132“, *Коментар Закона о облигационим односима* (ред. Борислав Благојевић, Врлета Круљ), Београд, 1983, 396; Boris Vizner, *Komentar Zakona o obveznim (obligacionim) odnosima*, Zagreb, 1978, 526.

10 ЗОО, чл. 129. Ово правило применљиво је не само на уговоре са узастопним обавезама, већ и на остале уговоре код којих је радња извршења делива.

11 ЗОО, чл. 130. Да ли је право на једнострани раскид уговора благовремено или не процењује се на основу околности конкретног случаја и с обзиром на уобичајене стандарде понашања.

проистекну поводом уговорених обавеза, клаузуле поверљивости, одредбе о реституцији, одредбе о уговорној казни и др.¹²

Осим на основу једностране изјаве савесног повериоца уговор може бити раскинут и по сили закона (*ex lege*). У нашем праву је то прописано у два случаја: по истеку рока за испуњење уговорне обавезе под условом да је рок битни елемент уговора (чл. 125 ЗОО) и протеклом накнадног рока за испуњење уговора (чл. 126 ЗОО).

Поред тога, уговор по сили закона престаје и на основу чл. 357 ЗОО који уређује престанак трајног дуговинског односа, што је примењиво на уговоре са узостопним испорукама односно уговоре са трајним извршењем. Протеклом уговореног рока трајања уговора он престаје по сили закона, под условом да уговором или законом није одређено да се после истека рока дуговински однос заснован на уговору продужава за неодређено време ако не буде благовремено отказан.

3. Немогућност испуњења уговора

У неким случајевима дужник не поступа у складу са уговором зато што га у томе ометају околности које се нису могле предвидети у време његовог закључења, на које се није могло утицати нити су се могле спречити. Другим речима, дужнику је постало немогуће да изврши уговор и немогућност испуњења је, под законом предвиђеним условима, један од начина на који уговор престаје. Да би се то остварило, неопходно је да је немогућност наступила због догађаја за који није одговорна ни једна, ни друга страна. У овој ситуацији уговор престаје по сили закона (чл. 137 ст. 1 ЗОО).¹³

Немогућност може да погоди део уговорне обавезе и у том случају уговор не престаје већ остаје на снази у делу у коме је могуће испунити га, с тим да друга страна има право на сразмерно умањење своје обавезе како би се поново успоставила равнотежа између међусобних уговорних давања. Изузетно, због делимичне немогућности је могуће раскинути цео уговор, али само на захтев друге стране због тога што делимично испуњење не одговара њеним потребама.¹⁴

12 Вид. Дамјан Можина, „Раскид уговора: Скица и Закон о облигационим односима“, *Анали Правној факултету у Београду: Посебан број у част професора Михајла Констјанџиновића*, 2022, 492–493.

13 Вид. Катарина Јовичић, Слободан Вукадиновић, „Утицај пандемије COVID-19 на уговорну одговорност“, *Противречја савременој праву* (ур. Станка Стјепановић, Радомир В. Лукић, Димитрије Ђеранић), Источно Сарајево, 2022, 152–159.

14 ЗОО, чл. 137.

4. Раскид уговора због промењених околности

Уговор се може раскинути и у судском поступку по тужби једне стране уговорнице којом она тражи од суда да раскине уговор на основу тога што су након његовог закључења наступиле околности због којих јој је постало претерано тешко да испуни уговор, или се због тих околности сврха уговора за њу не може остварити. Ова тужба, као и предмет тужбеног захтева прописани су у чл. 133 ЗОО, којим се одређују и услови који су потребни за усвајање тужбеног захтева, и то су: да је очигледно да уговор више не одговара очекивањима уговорних страна, те да би по општем мишљењу било неправично одржати га на снази такав какав је (чл. 133 ст. 1 ЗОО).¹⁵

5. Ништави уговори

Уговори закључени противно принудним прописима или моралним императивима друштва су ништави и као такви не производе правна дејства. Ти уговори се закључују под различитим околностима и неретко се и извршавају као да су пуноважни. Апсолутно ништави уговори су они који су противни принудним прописима, јавном поретку или добрим обичајима (чл. 103 ЗОО) док су релативно ништави, односно рушљиви уговори код којих је приликом закључења била присутна мана воље, као и у другим случајевима када је то одређено Законом о облигационим односима или другим посебним прописом. (чл. 111 ЗОО). Апсолутно ништави уговори не производе правно дејство, док релативно ништави уговори нису пуноважни до њихове конвалидације.¹⁶

6. Остали начини престанка обавеза као основ престанка уговора

Овде је реч о више основа за престанак обавеза који су систематизовани у оквиру главе IV, одељак 3 ЗОО која носи наслов „Престанак обавеза“ и обухватају обавезе из свих извора облигација, укључујући и оне које су настале на основу уговора. За престанак трговинских уговора су значајни следећи начини престанка обавеза: отказ (чл. 358 ЗОО); компензација (чл. 336–343 ЗОО); отпуштање дуга (чл. 344–347 ЗОО);

15 Вид. Марија Караникић Мирић, „Промењене околности и расподела ризика“, *Српска јолићичка мисао*, бр. 3/2020, 301–304.

16 О ништавим уговорима вид. Катарина Доловић, „Непостојећи уговори“, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 2/2011, 266–267; Сања Радовановић, Николина Мишћевић, „О подели на непостојеће и ништаве уговоре у домаћем праву“, *Зборник радова Правној факултету у Новом Саду*, бр. 1/2020, 277–279.

новација (чл. 348–352 ЗОО); сједињење (чл. 353 ЗОО); и престанак привредног друштва, односно смрт предузетника (чл. 359 ЗОО).¹⁷

III Дејства престанка уговора с обзиром на начин престанка уговора и околности случаја

Престанак уговора производи одређена правна дејства (правне последице) и она могу да буду предвиђена самим уговором. Ако таквог споразума нема, онда ће наступити дејства која су прописана законом, и то су, по правилу, обавеза реституције и обавеза на накнаду штете.

У претходном излагању је већ наведено да се престанком уговора због испуњења, на основу договора о раскиду уговора, протеком уговореног времена трајања уговора под условом да је за то време уредно извршен и да уговор није продужен, као и због немогућности испуњења за коју не одговара ни једна страна и под условом да друга страна није ништа испунила од своје обавезе, долази до гашења облигационо-правног односа између уговорних страна. У свим осталим случајевима престанка уговора наступају дејства која зависе како од начина на који је уговор престао, тако и од околности сваког појединог случаја. У наставку излагања ће се детаљније анализирати ово питање систематизовано према начинима престанка уговора.

1. Раскид уговора

а) Једностраном изјавом воље

Дејства раскида двостраних уговора су прописана Законом и подразумевају: 1) уговорне обавезе престају, али на њихово место ступа дужност накнаде евентуалне штете; 2) ако је једна страна извршила уговор потпуно или делимично, онда настаје обавеза реституције; 3) свака страна дугује другој накнаду за користи које је у међувремену имала од онога што је дужна вратити, односно надокнадити; 4) страна која враћа новац дужна је да плати затезну камату од дана када је примила исплату.¹⁸

17 У оквиру одељка 3 Главе IV ЗОО су као остали начини престанка обавеза систематизовани и: немогућност испуњења (чл. 354–356 ЗОО); протек времена, отказ (чл. 357–358), што су питања која се обрађују у тексту претходног поднаслоа у раду.

18 ЗОО, чл. 132. Бечка конвенција о уговорима о међународној продаји робе такође уређује питање дејства раскида уговора, и то у чл. 81 који гласи: (1) Раскидом уговора обе стране се ослобађају својих уговорних обавеза, изузев евентуалне обавезе да се накнади штета. Раскид не утиче на одредбе уговора о решавању спорова или на било коју одредбу уговора која уређује права и обавезе страна

У случају када се раскида уговор са узастопним обавезама, али не делимично, већ у целини, тада такође наступају наведена дејства. Међутим, ако се овај уговор раскида само за будуће испоруке, онда не настаје обавеза реституције у погледу онога што су стране у међувремену примиле на име испуњења уговора. Штавише, у овој ситуацији поверилац који није примио испуњење по некој уговорној обавези која је доспела до момента раскида уговора може да захтева њено испуњење, као и да користи и остала доступна правна средства за случај повреде уговора.

б) По сили закона

Два су начина раскида уговора због неиспуњења по сили закона: након истека рока за извршење уговорне обавезе ако је рок битни елемент уговора (чл. 125 ЗОО) и протеком накнадног рока за испуњење уговора (чл. 126 ЗОО). У оба случаја су правна дејства иста као код раскида уговора једностраном изјавом.

Специфичност раскида уговора по сили закона је само у томе што се у наведена два случаја процедура раскида поједностављује тако што се од повериоца не захтева да изјави раскид. Ово решење доприноси правној сигурности у том смислу што отклања неизвесност у погледу тога да ли је уговор раскинут и, што је још важније, када је раскинут. Поверилац коме не одговара да се уговор раскине може да отклони примену овог правила тако што ће без одлагања (по истеку фиксног рока, односно по истеку накнадног рока) обавестити дужника да и даље захтева испуњење.

2. Престанак уговора због немогућности испуњења обавезе

Опште правило о дејству немогућности испуњења обавезе једне стране у двостраном уговору постављено је у чл. 137 ст. 1 ЗОО и предвиђа да та околност има за последицу да се, поред обавезе коју је постало немогуће испунити, гаси и обавеза друге стране у двостраном уговору. Услов за примену овог правила је да ни једна страна није одговорна за немогућност испуњења дужникове обавезе. У овом случају уговор престаје по сили закона, а стране уговорнице не стичу право на накнаду штете чак и ако су се изложиле трошковима у вези са припремом за извршење уговора док су веровале да ће бити испуњен јер

после раскида уговора; (2) Страна која је извршила уговор у целини или делимично може захтевати од друге стране враћање онога што је на основу уговора испоручила или платила. Ако су обе стране дужне да изврше враћање, узajамна враћања врше се истовремено.

ниједна страна није одговорна за престанак уговора. Међутим, ако је обавезу једне стране постало немогуће испунити, а друга страна је већ започела испуњење своје уговорне обавезе, онда престанком уговора настаје обавеза реституције.

У случају да немогућност испуњења само делимично погађа обавезу једне уговорне стране, уговор остаје на снази у погледу дела обавезе који је могуће испунити. Ради повраћаја равнотеже уговорних давања изричито је прописано да друга страна има право да се и њена обавеза сразмерно умањи (чл. 137 ст. 2 ЗОО). Због делимичне немогућности испуњења обавезе изузетно је могуће да страна једностраном изјавом раскине цео уговор, али само ако делимично испуњење уговора не одговара њеним потребама (чл. 137 ст. 2 ЗОО). Услов за примену ових правила је, такође, да ни једна страна уговорница није одговорна за делимичну немогућност испуњења.¹⁹

Некада је поверилац из двостраног уговора одговоран за немогућност испуњења обавезе дужника и у том случају се гаси обавеза дужника коме је постало немогуће да испуни уговор, али не и обавеза повериоца из тог уговора (чл. 138 ст. 1 ЗОО). Тада је могуће да се обавеза повериоца умањи за износ користи коју је дужник остварио због тога што није могао да испуни уговор (на пример, није се изложио трошковима које би морао да поднесе да је извршио обавезу). На тај начин се уговорна давања враћају у равнотежу и спречава се неосновано обогаћење повериоца.

Могуће је и да су обе стране допринеле немогућности испуњења обавезе једне уговорне стране или целог уговора. У тој ситуацији постоји подељена одговорност за накнаду штете која наступа чак и ако је због немогућности испуњења престао уговор (на пример, обавезе обе стране је постало немогуће испунити, а за то су одговорни и поверилац и дужник).²⁰ Поред тога, дужник чија је обавеза престала (због немогућности испуњења за коју одговара поверилац) је дужан да повериоцу уступи сва права која би имао према трећим лицима у вези са предметом своје обавезе чије је испуњење постало немогуће (чл. 138 ст. 2 ЗОО).²¹

19 Небојша Јовановић, „Општи основ уговорне одговорности у српском праву“, *Право и њивреда*, бр. 1/2020, 43–47.

20 Према чл. 192 ст. 1 ЗОО оштећеник који је допринео да штета настане или да буде већа него што би иначе била има право само на сразмерно смањену накнаду. Ст. 2 истог члана предвиђа да када није могуће утврдити који део штете потиче од оштећеникове радње суд досуђује накнаду водећи рачуна о околностима случаја.

21 На пример, пропала је ствар која је предмет уговора о купопродаји, а која је била осигурана. Ако би купац од продавца тражио цену он би био дужан да му уступи право на накнаду из осигурања, јер би се у супротном случају неосновано

На последице немогућности испуњења уговорне обавезе се поред наведених правила примењују и правила ЗОО која уређују питање немогућности испуњења обавеза, независно од њиховог извора.²² Према полазном правилу тог дела Закона прописано је да обавезе које је постало немогуће испунити престају по сили закона ако дужник докаже да за то није одговоран (чл. 354 ЗОО). То је скоро идентично полазном правилу за двостране уговоре из чл. 137 ст. 1 ЗОО, са једном битном разликом која се огледа у томе што овде нема захтева да и поверилац, такође, није одговоран за догађај који је узроковао немогућност. То и није потребно зато што се стране у облигационом односу који нема основ у двостраном уговору не налазе истовремено у улози повериоца и дужника, већ свака има једну улогу: или је поверилац, или дужник. Чињеница да је дужникова обавеза престала због немогућности испуњења утиче на повериочева права, али не и на повериочеве обавезе јер их он и нема.

Међутим, за престанак двостраног уговора због немогућности испуњења је значајно правило из чл. 355 ЗОО које је примењиво на уговорне обавезе чији су предмет ствари одређене по роду. Тај случај је специфичан по томе што је предмет испуњења обавезе шири од предмета испуњења уговора, па пропашћу такве ствари не наступа објективна немогућност испуњења, односно неко друго лице би могло испунити уговорну обавезу која терети дужника. Једино ако су предмет обавезе ствари одређене по роду које се имају узети из одређене масе тих ствари, па пропадне цела та маса, обавеза се гаси (чл. 355 ст. 1 и 2 ЗОО). С обзиром на наведено, пропаст предмета уговора који чине ствари одређене по роду није разлог због кога би уговор престао по сили закона, а не испуњава ни услове за једнострану раскид уговора (осим ако је реч о наведеном изузетку).

И на крају, ако је дужник обавезе (па тако и уговорне обавезе) запао у доцњу па је након тога наступила немогућност испуњења те обавезе, онда се он сматра одговорним и на место немогуће обавезе наступа обавеза да повериоцу надокнади штету. Од тога се може ослободити само ако докаже да није крив за доцњу, као и да би ствар која је предмет

обогатио. Драган Павић, „Коментар члана 138“, *Коментар Закона о облигационим односима* (ред. Слободан Перовић), Београд, 1995, 276.

22 Реч је о правилима која су која су систематизована у Глави IV под насловом: „Престанак обавеза“, Одељак 3 „Остали начини престанка обавезе“, Одсек 5 „Немогућност испуњења“ (чл. 354–356 ЗОО). У питању су општа правила која се примењују само ако исто питање које регулишу није другачије уређено посебним правилима за престанак двостраних уговора (која су систематизована у Глави II под насловом „Настанак обавеза“, Одељак 1 „Уговори“, Одсек 5 „Двострани уговори“, део V „Немогућност испуњења“, чл. 137–138 ЗОО).

обавезе пропала чак и да је на време испунио своју уговорну обавезу (чл. 262 ст. 2 и 4 ЗОО).

3. Престанак уговора одлуком суда по тужби за раскид уговора због промењених околности

Закон о облигационим односима прихвата институт *clausula rebus sic stantibus* и изричито допушта тужбу једне уговорне стране да од суда тражи да раскине уговор због тога што се, услед околности које су наступиле након његовог закључења, више не може остварити сврха уговора.²³ Раскидањем уговора у описаној ситуацији наступају правне последице које и иначе наступају по раскиду уговора.²⁴

Једина разлика у дејствима раскида по одлуци суда због промењених околности и раскида уговора због неиспуњења је у томе што страна којој је отежано испуњење у том случају не дугује накнаду штете по општим правилима, већ само накнаду за правичан износ претрпљене штете.²⁵

4. Ништавост уговора

а) Ајсолутино ништав уговор

Апсолутно ништав уговор није пуноважан и као такав не производи правна дејства од момента када је закључен (*ex tunc*),²⁶ а пресуда суда којом се утврђује његова ништавост је декларативна. Ако су

23 Тужба је основана ако је очигледно да уговор више не одговара очекивањима уговорних страна, те да би по општем мишљењу било неправично одржати га на снази такав какав је (чл. 133 ст. 1 и 3 ЗОО). Да би тужба била допуштена неопходно је да суд буде уверен да тужилац није био дужан да у време закључења уговора узме у обзир ове околности, нити их је могла избећи или савладати (чл. 133 ст. 2 ЗОО).

24 Чл. 132 ЗОО гласи: (1) Раскидом уговора обе стране су ослобођене својих обавеза, изузев обавезе на накнаду евентуалне штете. (2) Ако је једна страна извршила уговор потпуно или делимично, има право да јој се врати оно што је дала. (3) Ако обе стране имају право захтевати враћање датог, узајамна враћања се врше по правилима за извршење двостраних уговора. (4) Свака страна дугује другој накнаду за користи које је у међувремену имала од онога што је дужна вратити односно надокнадити. (5) Страна која враћа новац дужна је да плати затезну камату од дана када је примила исплату

25 Пресуда Привредног апелационог суда Пж. 2205/2013 од 16. јануара 2014. године, наведено према: М. Караникић Мирић, 314.

26 На ништавост уговора суд пази по службеној дужности, а право да се позове на ништавост уговора има свако заинтересовано лице. Право на истицање апсолутне ништавости уговора се не гаси, а одлука суда којом се утврђује ништавост има

обавезе из таквог уговора испуњене онда, након што је суд утврдио да је уговор ништав, настаје обавеза реституције, односно враћања у стање које је било пре закључења уговора. Правило је да се враћање врши у натури, а ако то није могуће или се природа онога што је испуњено противи враћању (на пример, пружена је нека услуга, итд.), примениће се новчана реституција (чл. 104 ст. 1 ЗОО). У неким случајевима суд може наложити да се реституција не врши у корист стране уговорнице која је знала да је уговор ништав, већ у корист општине на чијој територији та страна има седиште, односно пребивалиште, односно боравиште. Приликом доношење одлуке о овом питању суд ће водити рачуна о савесности обе уговорне стране, о значају угроженог добра или интереса, као и о моралним схватањима.²⁷

Поред реституције, иза апсолутно ништавог уговора, чија је ништавост утврђена правоснажном пресудом, може настати и обавеза на накнаду штете, али само када је једна страна крива за закључење таквог уговора и под условом да је друга страна била савесна.²⁸ Штете које могу настати у овом случају по правилу се односе на трошкове којима се савесна страна изложила верујући да је закључила пуноважан уговор.²⁹ У правној теорији је ова штета позната као негативни уговорни интерес, који се доводи у везу и са штетом због неоснованог прекида преговора за закључење уговора (*culpa in contrahendo*).³⁰

Ако уговор може опстати и без ништавих одредби, што је могуће само ако ништавост не погађа одредбе које су биле услов уговора или одлучујућа побуда због које је уговор закључен, онда ће уговор бити само делимично ништав и важиће без одредби које су ништаве.³¹

декларативно дејство. Вид. Слободан Перовић, *Забрањени ујовори у имовинско-правним односима*, Београд, 1975, 21 и даље.

27 ЗОО, чл. 104 ст. 2 и 3.

28 ЗОО, чл. 108.

29 Бранко Мораит, *Облијационо право, Књига прва: Облијације и ујовори*, Бања Лука, 2010, 421–422.

30 Јаков Радишић, *Облијационо право: Ојшњи гео*, Ниш, 2016, 225.

31 ЗОО, чл. 105. Међутим, уговор ће и тада остати на снази ако је ништавост установљена управо да би уговор био ослобођен те одредбе и важио без ње (чл. 105 ст. 2 ЗОО). На пример, када се у уговор о позајмици унесе затезна камата која је виша од прописане стопе затезне камате, или када је уговорена цена горива виша од прописане цене. Ове одредбе су апсолутно ништаве јер су супротне императивним прописима, али оне неће бити поништене, већ ће остати на снази до границе прописане камате, односно до износа прописане цене. Пример наведен према Врлета Круљ, „Коментар уз члан 105“, *Коментар Закона о облијационим односима* (ур. Борислав Благојевић, Врлета Круљ), Београд, 1983, 355.

б) Релативно ништав уговор

Релативно ништави (рушљиви) уговори производе правна дејства док се судском одлуком не пониште. Ако се судски поступак у коме се постави питање релативне ништавости уговора не покрене у законом прописаном року (три године од дана закључења уговора, односно у року од једне године од сазнања за разлог рушљивости), онда се његова пуноважност више не може довести у питање и такав уговор се сматра пуноважним од момента када је закључен.³²

Поништењем релативно ништавог уговора судском одлуком настаје обавеза реституције која подразумева да ће свака страна вратити другој оно што је од ње примила на име извршења уговора, и то по правилу у природи, а ако то није могуће, онда као новчана реституција.³³ Поред тога, за уговорну страну која је узроковала ништавост настаје обавеза накнаде штете другој страни, али само ако је она била савесна.³⁴ У овом случају је, као и код апсолутно ништавог уговора, реч о накнади штете у виду негативног уговорног интереса.

5. Остали начини престанка обавеза као основ за престанак уговора

а) Ошказ уговора

Отказ је један од начина за престанак облигација из трајног дуговинског односа коме није одређено време трајања. Такав дуговински однос може настати и закључењем уговора који се извршавају из више радњи чињења. Они се по правилу закључују са одређеним роком трајања, али то није услов њихове пуноважности, па када тај рок није одређен тада свака страна може путем отказа да га оконча.

Отказ уговора је сличан раскиду уговора по томе што се реализује једностраном изјавом стране уговорнице. Међутим, између њих је битна разлика у томе што отказ није везан за повреду уговора, а то значи да право да откаже уговор припада свакој уговорној страни и да га она може користити у свако доба, осим у невреме.³⁵

32 ЗОО, чл. 117.

33 ЗОО, чл. 113.

34 ЗОО, чл. 115.

35 Да би отказ производио правно дејство, изјава о отказу мора бити достављена другој страни, али уговор не престаје тада, већ након истека отказног рока. Отказни рок може бити одређен уговором, а ако такве одредбе у уговору нема, онда у трајњу одређеном законом или обичајем, а у крајњем случају истеком примерног рока (чл. 358 ст. 4 ЗОО).

Када трајни уговор престане на основу отказа, тада наступају иста дејства као код раскида уговора са узастопним испорукама за убудуће. То значи да отказом не настаје право на реституцију онога што се већ испунило пре него што је уговор престао, као и да обавезе које до тог момента нису испуњене не престају и поверилац има право да захтева њихово принудно извршење, као и да користи и друга правна средства за случај неиспуњења уговорне обавезе. Исто правило важи и када таква уговор престане због протекла рока.³⁶

б) Пребијање (компензација)

Компензација је начин престанка облигација на основу обрачунавања међусобних потраживања између учесника компензације. Када је то потраживање из уговорног односа, онда се компензација врши на основу изјаве уговорног дужника да пребија потраживања које има према уговорном повериоцу са оним што тај поверилац потражује од њега.³⁷ Није нужно да потраживања која се пребијају потичу из истог извора, нити да имају исти правни основ, као ни да су једнаке вредности, али јесте нужно да оба потраживања гласе на новац или друге заменљиве ствари истог рода и истог квалитета, као и да су оба доспела и утужива.³⁸

Пребијање доводи до дефинитивног гашења оба потраживања ако су она једнаке вредности.³⁹ Под одређеним околностима гашење потраживања дужника из уговорног односа на основу компензације може да има за резултат престанак уговора на основу његовог испуњења. Да би та последица наступила нужно је да је дужник из тог уговора, а то је по правилу онај чија обавеза представља карактеристичну престацију (нпр. обавеза продавца да испоручи робу), испунио своју уговорну обавезу према повериоцу пре компензације. У том случају компензација води престанку уговора јер су обе стране испуниле своје уговорне обавезе.

в) Општање (опрости) дуга

Отпуштање или опростија дуга је споразум између страна уговорница којим поверилац из тог уговора изјави да неће тражити испуњење

36 Отказ као престанак трајног дуговинског односа уређује чл. 358 ЗОО.

37 У суштини, код компензације свака страна плаћа себи оно што дугује другој страни; свака гаси тражбину друге жртвовањем властите тражбине. Ј. Радишић, 413.

38 ЗОО, чл. 336.

39 Ако је дуг дужника из уговора мањи од потраживања према повериоцу, онда се повериочева обавеза према уговорном дужнику само умањила за пребијени износ.

уговорне обавезе од дужника, па се дужник са тим сагласио (чл. 344 ЗОО). Ово може да значи престанак уговора само ако је поверилац, који опрашта дуг, већ испунио своју уговорну обавезу, као и да му је опростио цео дуг, а не само његов део. Након престанка уговора на овај начин престаје и облигациони однос између повериоца и дужника из тог уговора, као и у вези са тим уговором.

ī) Новација

Новација или пренов представља договор повериоца и дужника из једног облигационо-правног односа којим се постојећа обавеза из тог односа мења новом обавезом. Услов да би се такав договор сматрао новацијом је да нова обавеза има различит предмет или различит правни основ.⁴⁰ Ако се новација односи на обавезу из пуноважно закљученог уговора, онда та обавеза престаје и уместо ње настаје нова обавеза.⁴¹ Дејство новације огледа се у гашењу облигационог односа који је новацијом замењен другим, новим облигационим односом.

С обзиром на напред наведено, новацијом се може угасити једна уговорна обавеза како би уместо ње настала нова. Ако су све уговорне обавезе, осим обавезе која престаје новацијом, извршене пре него што је договорена новација, онда би то могло да се посматра и као престанак уговора, али не са дејством престанка облигационо-правног односа између уговорних страна јер на место обавезе која је престала наступа друга обавеза. Ако из неког разлога уговор о пренову буде поништен, онда се сматра да пренова није ни било и да ранија обавеза није ни престала да постоји.⁴² Новација обавезе која је настала на основу пуноважно закљученог уговора је слична уговору о промени уговора, али се од њега разликује због специфичних правних дејстава која се огледају у томе што престанком главне обавезе услед новације престају, по сили закона, залога и јемство као споредне обавезе које су за њу биле везане, осим ако је другачије договорено са залогодавцем или јемцем.

40 ЗОО, чл. 348 ст. 1. Подразумева се да се новација може извршити променом и предмета и основа обавезе, на пример, дужник се обавезе да ће уместо позајмљене ствари дуговати извесну суму новца као купац ствари. Вид. Ј. Радишић, 423.

41 Међутим, није новација ако се договором повериоца и дужника мења или додаје одредба о року, о месту, или о начину испуњења, затим накнадни споразум о камати, уговорној казни, обезбеђењу испуњења или којој другој споредној одредби, као и споразум о издавању нове исправе о дугу (чл. 358 ст. 2 ЗОО).

42 ЗОО, чл. 352.

g) Сједињење

У неким случајевима спајања или припајања два привредна субјекта, која су у међусобним дужничко-поверилачком односу, могуће је да се у истом лицу сједине улога дужника и повериоца.⁴³ Ако је уговор извор обавезе, онда то по правилу води до коначног гашења облигационог односа тако да након тога настаје тзв. „правни вакум“.

ђ) Престанак привредног субјекта

Код уговора који су закључени *intuitu personae* односно с обзиром на лична, односно специфична својства дужника уговор престаје смрћу дужника ако је то физичко лице (предузетник), односно престанком привредног субјекта који је правно лице.⁴⁴

IV Карактеристична дејства престанка уговора

1. Реституција

Концепт реституције потиче из римског права у коме је разматран у контексту преноса права својине који се одвијао у два корака: прво се закључује уговор подобан да пренесе својину на основу кога се преносилац обавезује да ће стицаоцу предати ствар која је предмет уговора (*iustus titulus*), да би се потом извршила предаја ствари у складу са тим уговором (*modus acquirendi*). Својина прелази на стицаоца у моменту предаје ствари. Ако уговор није пуноважно закључен, онда предаја није довољна да произведе то дејство и поверилац у том случају стиче право да захтева реституцију.

Овај концепт је преузет у европске грађанске законике, између осталог и као саставни део уговорног права. Примењује се у случају

43 ЗОО, чл. 353.

44 ЗОО, чл. 359. Могуће начине престанка привредних друштава регулише Закон о привредним друштвима – ЗПД, *Службени гласник РС*, бр. 36/2011, 99/2011, 83/2014, 5/2015, 95/2018, 91/2019 и 109/2021. Привредна друштва (ортачко друштво, командитно друштво, друштво са ограниченом одговорношћу и акционарско друштво) престају брисањем из регистра по основу спроведене ликвидације (добровољне или принудне), стечаја или на основу статусних промена које имају за последицу престанак друштва. Под законом предвиђеним условима, друштво може престати и на основу одлуке суда, и то: ортачко друштво у складу са чл. 118 ЗПД; командитно друштво такође на основу чл. 118 ЗПД (на чију примену упућује чл. 138 ЗПД); акционарско друштво у складу са условима из чл. 469 ЗПД; друштво са ограниченом одговорношћу такође под условима из чл. 469 ЗПД (на чију примену упућује чл. 239 ЗПД).

престанка уговора под условом да је страна која тражи реституцију бар започела извршење своје уговорне обавезе.⁴⁵ У складу са традицијом римског права, реституција је натурална и тај концепт је и данас задржан, али се паралелно примењује и новчана реституција. Новчана реституција је доминантна у трговачким уговорима зато што натурална реституција може да успори и значајно поскупи довођење у правно регуларно стање дужничко-поверилачке односе између страна уговорница након престанка уговора, што може посебно да оптерети међународне трговинске уговоре због чињенице да су уговорне стране просторно веома удаљене.⁴⁶

У енглеском праву је реституција као правни институт развијена као средство за спречавање неоснованог обogaћења.⁴⁷ Ипак, реституција је временом и у енглеском праву (као и у другим англосаксонским пра-

45 Право на реституцију се стиче престанком уговора, независно од основа по коме се то догодило. Изузетак у том погледу је немачко право у коме се прави јасна разлика између престанка уговора по основу раскида због неиспуњења (*Rücktritt*), с једне стране, и непуноважних уговора по било ком основу (*Anfechtung*), с друге. Раскидом уговора се не поништавају дејства уговора, али свака страна стиче право на реституцију онога што је дала другој страни на име испуњења тог уговора (§ 346 [*Bürgerliches Gesetzbuch* – BGB]). Сматрало се да реституција искључује право на накнаду штете због повреде уговора, али је данас то гледиште превазиђено. Уговори који су по самом закону непуноважни не производе правна дејства и све што је испуњено у уверењу да су обавезе из тог уговора пуноважне нема правни основ, а то значи да се страна која је нешто примила на име његовог испуњења неосновано обогатила. Право на реституцију осиромашена страна стиче на основу правила о реституцији прописаној као правном средством на које стиче право осиромашени у облигационом односу насталом на основу неоснованог обogaћења (§ 812 BGB). Reinhard Zimmermann, „Restitution after Termination for Breach of Contract in German Law“, *Restitution Law Review*, Nr. 5/1997, 13–17. По узору на немачки модел формулисана су и правила у Нацрту заједничког референтног оквира за приватно право (*Draft Common Frame of Reference*) из 2009. године. Вид. и Katarina Jovičić, Slobodan Vukadinović, „Differences of Property Transfer Systems in Europe – the challenge of substantive unification of contract law in the 21st century“, *The Challenge of Substantive Unification of Contract Law in the 21st Century* (eds. Jelena Simić, Aleksa Radonjić), Belgrade, 2021, 130–132.

46 Ingeborg Schwenzer, „The Right to Avoid the Contract“, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 3/2012, 214.

47 Право да се захтева реституција због раскида уговора се дуго није ни разматрало јер се полазило од тога да доктрина *consideration*, карактеристична за енглеско уговорно право, упућује на закључак да нема основа за реституцију када обе стране изврше пуноважни уговор. Штавише, за то нема основа ни ако је извршен ништав уговор, осим ако постоји неки посебан разлог који указује на неосновано обogaћење, на пример једна страна је платила другој одређени износ у погрешном уверењу да је то била њена обавеза. Pietro Sirena, „The Rules about Restitution in the Proposal on a Common European Sales Law“, *European Review of Private Law*, Vol. 19, Nr. 6/2011, 984–985.

вима) прихваћена као легитимни интерес повериоца у поступку за накнаду штете због повреде уговора.⁴⁸

2. Накнада штете

Накнада штете због престанка уговора има за циљ да се имовина оштећеног доведе у стање у коме би била да су уговорне обавезе уредно испуњене. У континенталним правима, која у односу и на ово питање следе традицију римског права, поверилац доказује и, ако у томе успе, остварује накнаду за стварну штету (*damnum emergens*) која се означава и као позитивна штета, као и накнаду на име измакле користи (*lucrum cessans*) која се означава и као негативна штета.⁴⁹ На тај начин он остварује пуну компензацију за претрпљену штету. У пракси накнаде штете остварење пуне компензације је често недостижно за оштећеног зато што штету није ни лако ни једноставно доказати, посебно када је реч о измаклој користи. Због тога поверилац, који је слободан да одлучи како ће формулисати тужбени захтев, може да на име накнаде штете потражује само накнаду стварне штете са очекивањем да стање имовине доведе у оно у коме би била да уговор није ни био закључен.⁵⁰

48 Вид: David Campbell, Donald Harris, „In Defence of Breach: A Critique of Restitution and the Performance Interest“, *Legal Studies*, Vol. 22, Nr. 2/2002, 209–210; Adam Kramer, *The Law of Contract Damages*, Third edition, Bloomsbury Publishing, 2022, Perlego online Library, доступно на адреси: https://ereader.perlego.com/1/book/3557407/40?element_originalid=sec_23-2, 1. 3. 2023.

49 Чл. 155 ЗОО. У правној теорији се штета због повреде уговора дели и на позитивни, односно негативни уговорни интерес, према томе да ли је настала због неправилности у извршењу уговора (позитивни уговорни интерес, односно измакла корист) или зато што уговор није закључен, односно није пуноважан (негативни уговорни интерес, односно стварна штета). Ову поделу треба разликовати од поделе на позитивну и негативну штету у том смислу што негативна штета (која обухвата изгубљену корист), по правилу, улази у позитивни уговорни интерес, али она, такође, може бити и елемент негативног уговорног интереса, на пример ако поверилац пропусти да закључи уговор са трећим лицем зато што је веровао да је закључио пуноважни уговор који ће бити извршен. Позитивна штета због повреде уговора се односи на стварну штету.

50 У енглеском праву, као и другим правима која су се развијала под његовим утицајем, накнада штете има другачији развојни пут и начело интегралне штете (пуне компензације) се не објашњава као право на стварну штету и измаклу корист, већ с обзиром на законом заштићени интерес повериоца који он настоји да оствари од накнаде штете. У том смислу, он највише може остварити накнаду у износу који покрива његова очекивања од испуњења уговора (*expectation interes*), што одговара накнади како стварне штете тако и измакле користи у континенталним правима. Штете које могу настати као последица повреде овог повериоцевог интереса могу обухватити три врсте губитака: директне штете (*direct loss*), узредне штете (*incidental loss*) и индиректне штете (*consequential loss*). Алтернативно, оштећени може формулисати тужбени захтев тако да потражује накнаду само оне штете

Поверилац нема право да истовремено кумулира више захтева који имају за циљ поправљање штете јер сума обештећења не треба да буде ни већа ни мања од настале штете, већ њој еквивалентна. Најзначајније питање које се поставља у вези са накнадом штете је како се она одређује а то подразумева утврђење које штете могу бити обухваћене повериочевим одштетним захтевом и у том контексту је је неопходно јасно одредити границе између стварне штете и измакле користи, односно *expectation interest* и *reliance interest* у англосаксонским правима. Коначни износ накнаде штете се, након тога, одређује у складу са правилима о одмеравању уговорне штете прописаним законом (чл. 266–269 ЗОО).

V Закључна разматрања

Закључењем трговинског уговора настаје дужничко-поверилачки однос који по редовном току ствари престаје по сили закона када обе стране уредно испуне све уговорене обавезе. Уговори престају и због других разлога односно основа, али они не подразумевају да се истовремено гаси и облигациони однос између страна уговорница. Престанком уговора стране уговорнице губе право да захтевају извршење уговорних обавеза јер за то више не постоји правни основ. Ово правило не важи за доспеле обавезе из уговора са узастопним испорукама које нису извршене до момента раскида уговора ако се раскид односи само на будуће обавезе.

Уместо уговорених обавеза које су престале, а под условом да су стране уговорнице пре тога бар започеле њихово извршење, настаје обавеза реституције. Паралелно са реституцијом али и независно од ње оштећени поверилац има право да захтева накнаду штете под условом да докаже да је претрпео штету због повреде уговора као и њену висину. Исте правне последице наступају и када су уговорне стране извршиле, делимично или у целини, обавезе из уговора који је апсолутно ништав, односно из рушљивог уговора који није конвалидиран. Ако је уговор престао услед тога што је уговорна обавеза престала на неки од осталих начина престанка обавеза (отказ, компензација, опрост дуга, новација, сједињење и престанак привредног субјекта) питања реституције и накнаде штете се, по правилу, не постављају зато што цео уговор у тим околностима може престати, по правилу, само под условом да су обавезе које престају на основу осталих начина престанка облигација једине, односно последње неиспуњене обавезе из предметног уговора.

коју је претрпео зато што се поуздао да ће уговор бити испуњен (*reliance interest*), што се односи само на накнаду стварне штете. John Gotanda, „Damages in Lieu of Performance“, доступно на адреси: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=917424, 10. 3. 2023, 3–5.

Престанак уговора, међутим, не утиче на све уговорне клаузуле и неке од њих опстају и након што је престао уговор у оквиру кога су формулисани. То се пре свих односи на пророгациону клаузулу као и на арбитражну клаузулу које су уговорене за случај потребе за решавањем спорних односа проистеклих их закљученог уговора и којима се прецизира надлежност одређеног суда односно арбитраже у тим поступцима. Поред тога, престанком уговора се не гасе ни уговорне клаузуле које су формулисани са циљем решавања међусобних односа страна уговорница у случају да уговор престане као што су, на пример, договори о реституцији, о накнади штете, уговорној казни итд.⁵¹ Примена ових уговорних клаузула, под условом да су пуноважне, може се отклонити искључиво накнадним споразумом страна уговорница.

Коришћена литература

- Vizner Boris, *Komentar Zakona o obveznim (obligacionim) odnosima*, Zagreb, 1978.
- Gotanda John, „Damages in Lieu of Performance“, доступно на адреси: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=917424, 10. 3. 2023.
- Доловић Катарина, „Непостојећи уговори“, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 2/2011. (Dolović Katarina, „Nepostojeći ugovori“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 2/2011)
- Дудаš Атила, „Преглед релевантне литературе о основу (циљу) уговорне обавезе у европско-континенталном (*causa*) и англосаксонском праву (*consideration*)“, *Зборник радова Правној факултету у Новом Саду*, бр. 3/2009. (Dudaš Atila, „Pregled relevantne literature o osnovu (cilju) ugovorne obaveze u evropsko-kontinentalnom (causa) i anglosakosnskom pravu (consideration)“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 3/2009)
- Zimmermann Reinhard, „Restitution after Termination for Breach of Contract in German Law“, *Restitution Law Review*, Nr. 5/1997.
- Zimmermann Reinhard, *The law of Obligations: Roman Foundations of Civilian Tradition*, Oxford, 1996.
- Јовановић Небојша, „Општи основ уговорне одговорности у српском праву“, *Право и привреда*, бр. 1/2020. (Jovanović Nebojša, „Opšti osnov ugovorne odgovornosti u srpskom pravu“, *Pravo i privreda*, br. 1/2020)

51 Вид. Д. Можина, 492–493.

- Јовичић Катарина, „Одређење појма неизвршења уговора с освртом на неизвршење уговора о продаји робе“, *Страни њрави живоји*, бр. 1/2014. (Јовичић Катарина, „Одређење појма неизвршења уговора с освртом на неизвршење уговора о продаји робе“, *Страни њрави живоји*, бр. 1/2014)
- Јовичић Катарина, „Услови под којима поверилац стиче право да раскине уговор због неиспуњења и ограничења за употребу тог права“, *Страни њравни живоји*, бр. 1/2015. (Јовичић Катарина, „Услови под којима поверилац стиче право да раскине уговор због неиспуњења и ограничења за употребу тог права“, *Страни њравни живоји*, бр. 1/2015)
- Јовичић Катарина, Vukadinović Slobodan, „Differences of Property Transfer Systems in Europe – the challenge of substantive unification of contract law in the 21st century“, *The Challenge of Substantive Unification of Contract Law in the 21st Century* (eds. Jelena Simić, Aleksa Radonjić), Belgrade, 2021.
- Јовичић Катарина, Вукадиновић Слободан, „Утицај пандемије COVID-19 на уговорну одговорност“, *Противрјечја савременој њрави* (ур. Станка Стјепановић, Радомир В. Лукић, Димитрије Ђеранић), Источно Сарајево, 2022. (Јовичић Катарина, Vukadinović Slobodan, „Утицај пандемије COVID-19 на уговорну одговорност“, *Противрјечја савременог права* (ур. Станка Стјепановић, Radomir V. Lukić, Dimitrije Ćeranić), Istočno Sarajevo, 2022)
- Караникић Мирић Марија, „Промене околности и расподела ризика“, *Српска њолиџичка мисао*, бр. 3/2020. (Karanić Mirić Marija, „Promenjene okolnosti i raspodela rizika“, *Srpska politička misao*, бр. 3/2020)
- Kramer Adam, *The Law of Contract Damages*, Third edition, Bloomsbury Publishing, 2022, Perlego online Library, доступно на адреси: https://ereader.perlego.com/1/book/3557407/40?element_originalid=sec_23-2, 1. 3. 2023.
- Круљ Врлета, „Коментар уз члан 105“, *Коментар Закона о облигационим односима* (ур. Борислав Благојевић, Врлета Круљ), Београд, 1983. (Krulj Vrleta, „Komentar uz član 105“, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima* (ур. Borislav Blagojević, Vrleta Krulj), Beograd, 1983)
- Markesinis Basil, „Cause and Consideration: A Study in Parallel“, *Cambridge Law Journal*, Vol. 37, Nr. 1/1978.
- Милошевић Љубиша, „Коментар члана 132“, *Коментар Закона о облигационим односима* (ред. Борислав Благојевић, Врлета Круљ), Београд, 1983. (Milošević Ljubiša, „Komentar člana 132“, *Komentar*

- Zakona o obligacionim odnosima* (red. Borislav Blagojević, Vrleta Krulj), Beograd, 1983)
- Можина Дамјан, „Раскид уговора: Скица и Закон о облигационим односима“, *Анали Правној факултету у Београду: Посебан број у част професора Михајла Констининовича*, 2022. (Možina Damjan, „Raskid ugovora: Skica i Zakon o obligacionim odnosima“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu: Poseban broj u čast profesora Mihajla Konstantinovića*, 2022)
- Мораит Бранко, *Облигационо право, Књига прва: Облигације и уговори*, Бања Лука, 2010. (Morait Branko, *Obligaciono pravo, Knjiga prva: Obligacije i ugovori*, Banja Luka, 2010)
- Орлић Миодраг, „Consideration и опозивост понуде“, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 1–3/1991. (Orlić Miodrag, „Consideration i opozivost ponude“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 1–3/1991)
- Павић Драган, „Коментар члана 138“, *Коментар Закона о облигационим односима* (ред. Слободан Перовић), Београд, 1995. (Pavić Dragan, „Komentar člana 138“, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima* (red. Slobodan Perović), Beograd, 1995)
- Перовић Слободан, „Коментар члана 132“, *Коментар Закона о облигационим односима* (ред. Слободан Перовић), Београд, 1995. (Perović Slobodan, „Komentar člana 132“, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima* (red. Slobodan Perović), Beograd, 1995)
- Перовић Слободан, *Забрањени уговори у имовинско-правним односима*, Београд, 1975. (Perović Slobodan, *Zabranjeni ugovori u imovinsko-pravnim odnosima*, Beograd, 1975)
- Радишић Јаков, *Облигационо право: Ојшћи део*, Ниш, 2016. (Radišić Jakov, *Obligaciono pravo: Opšti deo*, Niš, 2016)
- Радовановић Сања, Мишћевић Николина, „О подели на непостојеће и ништаве уговоре у домаћем праву“, *Зборник радова Правној факултету у Новом Саду*, бр. 1/2020. (Radovanović Sanja, Mišćević Nikolina, „O podeli na nepostojeće i ništave ugovore u domaćem pravu“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 1/2020)
- Салма Јожеф, „Кауза облигационих уговора“, *Зборник радова Правној факултету у Новом Саду* бр. 2/2006. (Salma Jožef, „Kauza obligacionih ugovora“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* br. 2/2006)
- Sirena Pietro, „The Rules about Restitution in the Proposal on a Common European Sales Law“, *European Review of Private Law*, Vol. 19, Nr. 6/2011.

Schwenzer Ingeborg, „The Right to Avoid the Contract“, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 3/2012.

Campbell David, Harris Donald, „In Defence of Breach: A Critique of Restitution and the Performance Interest“, *Legal Studies*, Vol. 22, Nr. 2/2002.

Capitant Henri, *De la cause des obligations (Contrats, Engagements unilatéraux, Legs)*, Troisième Édition, Paris, 1927.

Katarina JOVIČIĆ, PhD

Senior Research Fellow at the Institute of Comparative Law in Belgrade, Serbia

LEGAL GROUNDS FOR TERMINATION OF COMMERCIAL CONTRACTS IN SERBIAN LAW

Summary

The paper presents the grounds for terminating commercial contracts according to the rules of the Law on Obligations. Bearing in mind that trade contracts are bilaterally binding, they terminate upon the special rules of the Law for mentioned group of contracts which include: fulfilment of all contractual obligations as stipulated, termination of a contract, impossibility of performance and judicial termination of the contract due to changed circumstances. The paper also discusses the situation of execution of a void contract because of their rescission arise the same questions. Finally, starting from the fact that contract is one among several sources of obligations, the general rules of the Law for the termination of obligations regardless of the source of their origin are considered too, as they, under certain circumstances, can lead to contract termination.

The analysis of each ground could be the subject of separate scientific work and in domestic literature, they are frequently treated in this manner. In contrast, the possible grounds for terminating the contract are systematically presented here, as well as the effects resulting from that. In this work, this issue is presented in a rounded and comprehensive way that is justified by the fact that the legal rules regulating contract termination are not systematized in one place in the Law of Obligations which may make their application more difficult. This approach is justified by the fact that the legal rules regulating contract termination are not systematized in one place in the Law of Obligations

and that complicates their application. The paper aims to contribute to the prevention of disputed situations in the execution of contracts, that is, to the proper application of the law in the process of resolving them.

Key words: *Contract Termination. – Impossibility to Perform a Contract. – Void and Invalid Contracts. – Restitution. – Compensation for Damages.*

Датум пријема рада: 24. 4. 2023.

Датум исправке рада: 20. 5. 2023.

Датум прихватања рада: 27. 6. 2023.